

4. ЛИТЕРАТУРНАЯ ОНОМАСТИКА

В.Ю. Бароўка

Віцебскі дзяржаўны ўніверсітэт імя П.М. Машэрава

e-mail: dvkessibar@mail.ru

УДК 811.161.3:821.161.3-1

Прэцэдэнтныя імёны дзеячаў літаратуры ў паэзіі Максіма Танка: семантыка-функцыянальны план

Ключавыя словы: *прэцэдэнтнае імя, паэзія, аўтарская інтэнцыя, функцыя прэцэдэнтнага імені, аксіясфера пісьменніка.*

У артыкуле праз спалучэнне прыёмаў феноменалагічнага і дэскрыптыўнага метадаў вызначаецца роля прэцэдэнтных імёнаў у вершах Максіма Танка ў выяўленні эстэтычна-аксіялагічных інтэнцый аўтара. Сцвярджаецца, што прэцэдэнтныя імёны ў паэзіі М. Танка сведчаць пра шырокую эрудыцыю пісьменніка, акцэнтуюць усведамленне ім значнасці сусветнага і нацыянальнага літаратурнага вопыту, выяўляюць яго эстэтычныя імператывы. Падкрэсліваецца, што цэнтрам мастацкай аксіясферы паэта быў творчы пошук, які ўключаў адкрыццё новага погляду на свет і чалавека, а таксама ўсведамленне грамадскай значнасці пісьменніцкай працы, маральнай адказнасці аўтара.

V.Yu. Barouka

Vitebsk State University named after P.M. Masherov

Precedent names of writers in the poems of M. Tank: semantic-functional plan

Key words: *precedent names, poetry, poem, authors intentions, semantic-functional plan, axiosphere of writers.*

In the article, by combining the techniques of phenomenological and descriptive methods, the role of precedent names of writers in Maxim Tank's poems in revealing the author's aesthetic and axiological intentions is characterized. It is argued that the precedent names of writers in the poetry of M. Tank testify to the udi, accentuate his understanding of the significance of world and national literary experience, and reveal his aesthetic imperatives. It is emphasized that the center of the poet's artistic axiosphere was a creative search, which included the discovery of a new view of the world and man, and an understanding of the social significance of writing, the moral responsibility of the author.

Максім Танк – паэт, што ўвайшоў у гісторыю беларускай літаратуры як смелы эксперыментатар. Яго творы змяшчалі жывы водгук на бягучыя падзеі, асэнсаванне экзістэнцыйных, эстэтычных праблем. Паэзію М. Танка нельга назваць літаратурацэнтрычнай, аднак яго вершы насычаны прэцэдэнтнымі імёнамі пісьменнікаў і літаратурных герояў. Максім Танк згадваў пра Гамера, Гарацыя, Сафокла, Авідзія, Дантэ, Амара Хаяма, П'ера Рансара, Праспера Мерыме, Гі дэ Мапасана, Поля Фора, Марселя Пруста, Вільяма Шэкспіра, Джорджа Гордана Байрана, Майна Рыда, Гарсія Лорку, Франца Кафку, Эрыха Марыю Рэмарка, Яніса Райніса, Івана Катлярэўскага, Тараса Шаўчэнку, Міколу Нагнібеду, Адама Міцкевіча, Цыпрыяна Норвіда, Уладзіслава Бранеўскага, Леапольда Стафа, Віткацы, Бой-Жаленскага, Шандара Пецёфі, Абая Кунанбаева, Кайсына Куліева, Расула Гамзатава, Пабла

Неруду, Шата Руставелі, Эдуардаса Межэлайціса, Уолта Уйтмена, Тэадора Драйзера, Вашынгтона Ірвінга, Эрнеста Хемінгуэя, Джона Стэйнбека, Рабіндраната Тагора, Цюй Юаня, Шолама Алейхема, Аляксандра Пушкіна, Міхаіла Лермантава, Мікалая Някрасава, Максіма Горкага, Сяргея Ясеніна, Уладзіміра Маякоўскага, Міхаіла Святлова, Яўгенія Еўтушэнку, Міколу Гусоўскага, Францыска Скарыну, Паўлюка Багрыма, Францішка Багушэвіча, Максіма Багдановіча, Максіма Гарэцкага, Янку Купалу, Якуба Коласа, Змітрака Бядулю, Міхася Лынькова, Янку Брыля, Уладзіміра Караткевіча, Наталлю Арсенневу, Пімена Панчанку, Андрэя Макаёнка. Бясспрэчна, феномен прэцэдэнтнасці далёка неадназначны, паколькі прэцэдэнтнае імя для адной літаратуры або для шэрагу літаратур можа губляць рысу прэцэдэнтнасці для другой літаратуры ці для шэрагу другіх літаратур. Для прыкладу, Авідзій – прэцэдэнтнае імя галоўным чынам для еўрапейцаў, Цюй Юань – для кітайцаў. На прылічэнне пісьменніцкіх імёнаў да прэцэдэнтных уплываюць гістарычны час, традыцыя, літаратурная мода. Уладзіслаў Бранеўскі як паэт-змагар, паэт-рэвалюцыянер – прэцэдэнтнае, напрыклад, імя ў славянскай паэзіі першай паловы XX стагоддзя, зараз у беларускім, расійскім, чэшскім, украінскім літаратурных кантэкстах яно вядомае найперш спецыялістам, Поль Фор у французскім і ўвогуле заходнееўрапейскім кантэксте – асоба, якая не мае патрэбы ў прадстаўленні, ва ўсходнеславянскім жа літаратурным кантэксте больш прызнання Поль Верлен, Марыс Метэрлінк як паэты-рэфарматары таго ж перыяду. Пімен Панчанка, Андрэй Макаёнак – прэцэдэнтныя імёны ў беларускім літаратурным кантэксте, але такімі не з’яўляюцца па-за яго межамі на пачатку XXI стагоддзя.

Па частотнасці выкарыстання на першым месцы ў вершах Максіма Танка стаіць прэцэдэнтнае літаратурнае імя *Янка Купала*. Псеўданім Івана Дамінікавіча Луцэвіча згадваецца 17 разоў у розных варыянтах: *Купала* (на пачатку творчага шляху М. Танка), *Я. Купала*, а галоўным чынам – *Янка Купала*. Думаецца, прычына частага ўпамінання пра Янку Купалу пераважна ў назве і ў самім тэксце вершаў тлумачыцца блізкасцю эстэтычных устаноў аўтараў. Максім Танк заўважаў у вершы “Ля помніка Янку Купалу”: “Яго сцежка-дарога перавалаў не знала, / А нястомна ўздымалася ўгору і ўгору” [1, 26]. Пастаянны мастацкі пошук стаў фундаментам творчасці абодвух аўтараў. Яшчэ на пачатку паэтычнага шляху Танк пазначыў у “Лістках календара”: “Паэзія павінна адкрываць нешта новае. Інакш яна перастае быць паэзіяй” [2, 271]. У асобе Янкі Купалы М. Танк бачыў паэта, што ніколі не спыняўся ў сваім руху. Дарэчы, па частотнасці выкарыстання сярод прэцэдэнтных імёнаў літаратурных герояў на першым месцы знаходзіцца падарожнік *Адысей*. Прэцэдэнтнае імя *Якуб Колас* згадваецца 10 разоў, 8 разоў згадваецца *Гамер*, 7 – *Адам Міцкевіч*, 6 – *Дантэ* і *Аляксандр Пушкін*, 5 – *Максім Багдановіч*, 4 – *Вільям Шэкспір*, *Тарас Шаўчэнка*, *Гарсія Лорка*, *Уладзімір Маякоўскі*, 3 разы – *Авідзій*, *Францыск Скарына*, *Францішак Багушэвіч*. Многія прэцэдэнтныя імёны літаратараў сустракаюцца ўсяго адзін раз (*Сафокл*, *Гарацый*, *П’ер Рансар*, *Цыпрыян Норвід*, *Уладзіслаў Бранеўскі*, *Шандар Пётэфі*, *Эдуардам Межэлайціс*, *Мікола Гусоўскі*, *Мікола Нагнібеда*, *Леапольд Стаф*, *Франц Кафка*, *Марсель Пруст*, *Майн Рыд*, *Тэадор Драйзер*, *Вашынгтон Ірвінг*, *Джон Стэйнбек* і некаторыя іншыя). Увагу М. Танка, калі меркаваць па прэцэдэнтных імёнах, у першую чаргу выклікалі аўтары складанага лёсу (Авідзій, Шандар Пётэфі, Тарас Шаўчэнка, Цыпрыян Норвід, Уладзіслаў Бранеўскі, Гарсія Лорка) і прыхільнікі нестандартных прыёмаў мастацкага адлюстравання, паэты-рэфарматары, адкрывальнікі новых шляхоў у літаратуры (Дантэ, Поль Фор, Уолт Уйтмен, Віткацы). З нацыянальнага літаратурнага пантэона Максім Танк вылучаў Купалу і Коласа, ён захапляўся высокамастацкай, змястоўнай паэзіяй Максіма Багдановіча, аднак творчасць Янкі Купалы, відаць, больш адпавядала яго бачанню свету і ролі паэта.

Прэцэдэнтныя імёны літаратараў выкарыстоўваліся ў назвах вершаў, прымеркаваных да юбілею ці смерці пэўнага аўтара, але ў большасці выпадкаў у вершах-разважаннях пра

жыщцё ці творчасць. Часта Максім Танк ужываў прэцэдэнтнае імя для падмацавання канцэптуальнага ўзроўню твора. Так, у вершы “Я рад, што лёс нам стрэцца выпаў!” паэт у тэксце верша выкарыстаў цытату з П’ера Рансара (“скажу, як гаварыў Рансар [3, 139]”: “Я першы буду на тым свеце / І там займу для вас абшар” [3, 139]. Лірычны герой патрыятычнага па змесце твора не смуткуе, што хутка далучыцца да большасці, ён спадзяецца быць пахаваным у родных мясцінах і заняць месца для нашчадкаў, каб родны край быў назаўсёды з імі. Дарэчы, верш стаў прарочым у біяграфіі Максіма Танка, пахаванага ў родных мясцінах, згодна з яго воляй. Эпіграф з твора Гарсія Лоркі “Я думаю, што была віна!” [3, 42] успрымаецца свайго роду схемай асэнсавання гісторыі кахання, хуткабежнасці жыцця, горычы разлукі закаханых. Прэцэдэнтнае імя магло выкарыстоўвацца для ўзмацнення ўласных меркаванняў пра пэўную з’яву ці асобу, пра атрыманыя ўражанні, як у вершы “На карыдзе”: “Я згодзен з Ірвінгам, / Што ўся Іспанія – зачараваны край” [1, 248]. Нярэдка, прэцэдэнтнае імя са сферы літаратуры ўжывалася для рэпрэзентацыі радзімы канкрэтнага пісьменніка. У вершы “Калі едзеце ў Гранаду” Максім Танк папярэджваў: “З ёю можаце, як Лорка, / Не расстацца” [1, 241]. Прэцэдэнтнае літаратурнае імя магло ўказваць на крыніцу стылізацыі, як у “Перайманні Амару Хайяму”, дзе ўжываецца стылізацыя пад рубікі ўсходняга паэта: “Спытаў бог грэшніка: – Чаму шмат піў віна? – А ў гэтым, кажа, не мая віна. / Сам знаеш, з гліны ты мяне зляпіў, / І каб мне не рассыпацца, я піў” [1, 92].

У пераважнай большасці прэцэдэнтныя імёны літаратараў выкарыстоўваюцца М. Танкам для маніфестацыі творчых інтэнцый, эстэтычных уяўленняў, мастацкай аксіясферы, каштоўнасных прыярытэтаў. Згадваючы прэцэдэнтнага пісьменнікага імя часам суправаджаецца кароткай характарыстыкай творчай асобы. Для прыкладу, у “Камароўскай хроніцы” Максім Гарэцкі названы “святой памяці / Летапісцам” [5, 97]. Амерыканскага паэта Уолта Уйтмена, разбуральніка старых вершаваных клішэ, аўтара выдатных верлібраў Максім Танк атэставаў “вершарубам” [4, 278], які збег “на той свет” ад старых канонаў. Тарас Шаўчэнка (“Песня Кабзара”, 1964), у разуменні М. Танка, – гэта найперш змагар у жыцці і ў літаратурнай творчасці. Янку Купалу ў аднайменным вершы 1947 года Танк называе “чарадзем, баянам” [6, 139], а ў “Памяці Янкі Купалы” – “каролём паэтаў”, што сваёй заўчаснай смерцю “Надоўга наш / Асіраціў палетак” [5, 39]. Якуб Колас (“Якубу Коласу”, 1952), паводле характарыстыкі паэта, “Пясняр, чыёй песні даверыў па праву / Народ неўміручыя думы і славу” [6, 325]. Дасціпна характарызуюцца ўражанні ад твораў прэзікаў-мадэрністаў у “Сне фараона”, дзе лірычны герой скардзіцца: “Зноўку выдалася ноч бяссоннай. / Можа, ад трызненняў Кафкі, Пруста” [5, 309].

Прэцэдэнтныя імёны літаратараў пераканаўча характарызуюць мастацкую аксіясферу Максіма Танка ў яе дынаміцы. Доўгі час у цэнтры яго мастацкай аксіясферы знаходзіліся значныя грамадскія ідэалы, народалюбства як паказчыкі вартасці пісьменніка. У напісаным да юбілею вершы-прысвячэнні “І.П. Катлярэўскаму” Танк адзначаў добрае веданне аўтарам украінскай паэмы-пароды на вергіліеўскую “Энеіду” народнага жыцця, дэмакратызм і гуманізм: “Ты знаў нялёгка лёс народа. / І прыгнятальнікаў яго, / І ліхадзеяў назаўсёды / Паслаў у пекла, у агонь” [3, 174]. Паэт – гэта сейбіт, змагар, пясняр, араты” [4, 150–151]. Тарас Шаўчэнка, што “ўсім сваім сэрцам свабоду любіў, / Сцяганосцам яе / І прадвеснікам быў” [3, 9] – паэт-прарок свайго народа, сімвал барацьбы за волю, як і венгр Шандар Пецэфі (“Петэфі”), што змагаўся супраць нацыянальнай і сацыяльнай няволі. Паэты, якія спасціглі і выявілі асновы нацыянальнага жыцця, – волаты духу (“Акамянелыя волаты”), што бароняць свой край, у Беларусі гэта “Багушэвіч, Янка, Якуб” [5, 86]. М. Танку на працягу жыцця быў блізкі рамантычны ідэал паэта з адзнакай максіmalізму. Герой яго верша “Ц. Норвід” – выгнанец і геній ў адной асобе, нязломны духам, здольны прадказваць блізкую і далёкую будучыню чалавецтву. У вершы “Роздум перад пералётам” Максім Танк закрануў тэму магчымасці

наведвання іншых планет і нагадаў прыклад з гісторыі літаратуры: “А мо і мне, / Каб здзейсніць сваю мару / Як Мерымэ, / Перш кнігу напісаць / Пра песню зор, / А потым паляцець / І зорны спеў паслухаць” [1, 239].

Новыя ідэі і майстэрства, паводле М. Танка, забяспечваюць паэту бессмяротнасць. Класік казахскай літаратуры Абай Кунанбаеў (“На радзіме Абая”) увайшоў у лік несмяротных, бо мастацкімі творамі даказаў, як “зямлю сваю шчыра любіў” [4, 10]. Вялікі выказанай у творах любоўю да роднай зямлі Сяргей Ясенін (“Сяргей Ясенін”). Эпіграфам да верша “Цень помніка ў лустры возера Дынху” М. Танк абраў словы: “Легенда гаворыць, што паэт Цюй Юань, які ўтапіўся ў рацэ Міно, жыве ў падводным царстве” [4, 167], а ў змесце верша падкрэслівае, што памяць пра таленавітую асобу не знікае ніколі, нават прырода пастаянна напамінае пра класіка кітайскай паэзіі: “Ты ў крутыя віравыя тоні глянць, / Толькі ветру не будзі ды трыснягу, / І пабачыш: як жывы там Цюй Юань!..” [4, 167]. На новы лад М. Танк паўтарае думку, выказаную ў адным з санетаў Шэкспіра, што выдатныя творы забяспечваюць месца паэту ў вечнасці: “Адначасна з’яўляюцца на свет / І чалавек, і яго смерць. / І толькі нямногім – / Гамеру, Дантэ, Шэкспіру, / Пушкіну... / Перажыць удалося / Сваю неадлучную сяброўку” [5, 192]. У верлібры “Мне здаецца” паэт заклікае майстэрству і патрыятызму “вучыцца / Ў Пушкіна, Міцкевіча, / Шаўчэнкі і Багущэвіча, / У многіх іншых...” [3, 18]. Сапраўдная паэзія збліжае народы, людзей розных эпох, у трактоўцы М. Танка, яго лірычны герой прызнаецца ў сваёй любові да творчасці Пушкіна (“Пушкін”): “Навек падружыўся я з песняй тваёй” [6, 190], прасякнутай жыццямі і патрыятызмам. Узор служэння творчасці для беларускага паэта – “пясняр Іліяды” (верш “Гамер”), які захоўваў памяць пра былое, апантана працаваў у імя аб’ектыўнасці і будучыні. Максім Танк не прымаў імітацыі творчасці і творчага працэсу. Прэцэдэнтныя імёны ўжываліся ім і ў гумарыстычных і сатырычных вершах, эпіграмах. Напрыклад, у гумарыстычным па танальнасці верлібры “Вучань класікаў” высмейваліся аматары знешняга капіравання выбітных аўтараў: “У Гамера ён вучыўся быць сляпым, / У Байрана – кульгаць, / У Поля Фора – донжуаніць, / У Хемінгуэя – піць віскі. / І дзівіцца, чаму яго / Не лічаць класікам” [3, 190–191].

Згадванне прэцэдэнтных пісьменніцкіх імёнаў у назвах твораў, прысвячэннях, эпіграфам, непасрэдна ў тэксце вершаў не зводзілася да дэманстрацыі пісьменнікам яго ўласнага шырокага чытацкага кругагляду, хаця пераканаўча сведчыла на яго карысць. На пачатку творчай дзейнасці паэт звяртаўся галоўным чынам да імёнаў аўтараў, эстэтычныя ўстаноўкі якіх падзяляў (Я. Купала, Я. Колас, М. Горкі, У. Маякоўскі, М. Някрасаў), і да апанентаў (Н. Арсеннева), у сталы перыяд творчасці – да прэцэдэнтных імёнаў аўтараў, якіх лічыў выдатнымі майстрамі мастацкага слова. Прэцэдэнтныя імёны літаратараў выконвалі шэраг важных ідэйна-эстэтычных функцый: пазначалі схему развіцця пісьменніцкай думкі, выяўлялі аксіялагічна-эстэтычныя прыярытэты, характарызавалі мастацкую аксіясферу, дзе ў цэнтры знаходзіўся мастацкі пошук, пад якім мелася на ўвазе адкрыццё новых тэм, вобразаў, прыёмаў вершатворчасці.

Літаратура

1. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т.5: вершы (1972-1982) / Максім Танк. – Мн.: Беларус. навука, 2008. – 448 с.
2. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т.9: “Лісткі календара”, дзённікі. – Мн.: Беларус. навука, 2009. – 592 с.
3. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т.4: вершы (1964-1972) / Максім Танк. – Мн.: Беларус. навука, 2007. – 384 с.
4. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т.3: вершы (1954-1964) / Максім Танк. – Мн.: Беларус. навука, 2007. – 447 с.
5. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т.6: вершы (1983-1995) / Максім Танк. – Мн.: Беларус. навука, 2012. – 454 с.
6. Танк, М. Збор твораў: у 13 т. – Т.2: вершы (1939-1954) / Максім Танк. – Мн.: Беларус. навука, 2006. – 566 с.